

MICHAŁ ŁYSZCZARZ

 0000-0002-9200-3123

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Turkologia we wschodniej Europie i jej znaczenie dla mniejszości turek. W 50. rocznicę śmierci prof. Ananiasza Zajączkowskiego i 80. rocznicę śmierci Leona Kryczyńskiego, pod red. Joanny Kulwickiej-Kamińskiej, Galiny Miśkinienė, Marioli Abkowicz, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Toruń–Poznań–Wilno 2023, ss. 375

We wrześniu 2024 roku, choć z datą wskazującą rok 2023, ukazała się długo wyczekiwana książka pt. *Turkologia we wschodniej Europie i jej znaczenie dla mniejszości turek. W 50. rocznicę śmierci prof. Ananiasza Zajączkowskiego i 80. rocznicę śmierci Leona Kryczyńskiego*. Tom pod redakcją Joanny Kulwickiej-Kamińskiej, Galiny Miśkinienė oraz Marioli Abkowicz był pokłosiem obrad Międzynarodowej Konferencji Naukowej pod bardzo podobną nazwą: „Narodziny turkologii we Wschodniej Europie i jej znaczenie dla mniejszości turek. W 50. rocznicę śmierci prof. Ananiasza Zajączkowskiego i 80. rocznicę śmierci Leona Kryczyńskiego”. Wydarzenie to, które już pięć lat temu zapowiadaliśmy na łamach „Almanachu Karaimskiego”¹, miało odbyć się w Toruniu w dniach 2–3 kwietnia 2020 roku.

1 J. Kulwicka-Kamińska, G. Miśkinienė, M. Abkowicz, *The Beginnings of Turkology in Eastern Europe and Its Importance for Turkic Minorities. Commemorating the 50th Anniversary of Prof. Ananiasz Zajączkowski's*

Z powodu pandemii COVID-19 pierwotny termin musiał jednak zostać przełożony o prawie rok. Ostatecznie konferencję udało się zorganizować w dniach 16–17 lutego 2021 roku. Zmianie uległa także jej forma. Obowiązujące wówczas obostrzenia epidemiologiczne wymusiły bowiem na organizatorach, wśród których znalazły się jednostki trzech uczelni wyższych (Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Wileńskiego oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), przeprowadzenie obrad za pośrednictwem internetu. Konieczność korzystania ze zdalnej formy uczestnictwa wykluczyła ważne, choć nie zawsze doceniane, rozmowy w kularach. Trudno prowadzić dyskusję wokół referatów, komentować intrygujące kwestie, kiedy nie ma możliwości spotkania się twarzą w twarz z drugim człowiekiem. Dzielenie się refleksjami online na pewno nie sprzyjało zacieśnieniu więzi w środowisku turkologów, naukowców zajmujących się karaimistyką, kitabistyką oraz interdyscyplinarnymi badaniami nad społecznością polskich Tatarów². Z drugiej jednak strony internet umożliwił niezwykle sprawne przeprowadzenie obrad, m.in. dzięki wizualizacji treści wystąpień, pilnowaniu režimu czasowego przez prelegentów oraz eliminowaniu zbędnych przerw pomiędzy referatami. Brak konieczności przyjazdu do Torunia niewątpliwie ułatwił uczestnikom udział w konferencji. Znaleźli się wśród nich także przedstawiciele mniejszości karaimejskiej i tatarskiej, czyli osoby szczególnie związane z postaciami patronów – Ananiaszem Zająckowskim i Leonem Kryczyńskim. Dzięki temu podczas dziewięciu sesji tematycznych (po trzech biografistycznych i kitabistycznych, dwóch karaimistycznych oraz jednej turkologicznej) zaprezentowane zostały ogółem aż 42 wystąpienia.

and the 80th Anniversary of Leon Kryczyński's Deaths, „Almanach Karaimejski” 2019, t. 8, s. 205–208.

- 2 W przypadku badań poświęconych polskim Tatarom – poza wspomnianą kitabistyką, obejmującą analizę rękopisów religijnych – nie powstała jak dotąd żadna inna „typowo tatarska” dyscyplina naukowa ani też szeroka dziedzina, która scalałaby wysiłki badawcze prowadzone przez filologów, orientalistów, historyków, religioznawców czy socjologów. Por. A. Konopacki, *Badania nad tatarszczyzną – perspektywa początku XXI wieku*, w: *Tatarszczyzna w badaniach. Konteksty interdyscyplinarne*, red. A. Konopacki, Białystok 2015, s. 39–55.

Problemy z pandemią koronawirusa nie zakończyły, jak się okazało, trudności związanych ze wspomnianą konferencją. Zupełnie niespodziewanie – z przyczyn niezależnych od organizatorów i redaktorek recenzowanego tomu – wydłużył się bardzo proces przygotowania publikacji pokonferencyjnej. Zapewne konsekwencją tego oczekiwania było zmniejszenie liczby referatów oddanych do druku. W książce znalazło się ostatecznie 21 tekstów, które zostały przyporządkowane do czterech działów: *Turkologia – biografie*, *Kitabistyka*, *Karaimistyka* i *Varia*. Poprzedzone zostały one redaktorskim wstępem, w którym omówione zostały struktura pracy i tematy poszczególnych rozdziałów. Jest ich wprawdzie o połowę mniej niż wystąpień wygłoszonych na konferencji w 2021 roku, ale prezentowany ich wybór jest spójny i wyczerpujący, a prezentowana monografia wieloautorska stanowi integralną całość. Warto podkreślić, że w książce znalazło się pięć nowych artykułów (ich autorami są: Mieste Hotopp-Riecke, Jan Tyszkiewicz, Tomasz Resler, Maria Woźniak i Ferit Toplu), a problematyka dwóch kolejnych jest inna niż referatów zaprezentowanych na konferencji (w przypadku Dmitrija M. Radkiewicza i Galiny Miškinienė). Tom pt. *Turkologia we wschodniej Europie i jej znaczenie dla mniejszości turkijskich* jest ostatecznie publikacją swoistą i oryginalną.

Warto podkreślić, że recenzowaną książkę zdecydowanie wyróżnia – jak przystało na wydawnictwo zorientowane na językowe, kulturowe i historyczne aspekty turkologii – jej wielojęzyczność. W monografii – niczym w biblijnej wieży Babel – znalazły się artykuły po polsku, turecku, angielsku, rosyjsku i białorusku. Autorami poszczególnych rozdziałów są wybitni specjaliści z kraju i z zagranicy. Wśród nich znaleźli się: turkolodzy (m.in. Miškinienė i Hotopp-Riecke), arabiści (m.in. Marek M. Dziekan), historycy (m.in. Tyszkiewicz) oraz konserwatorka dzieł sztuki (Małgorzata Pronobis-Brzezińska). W książce ukazał się również tekst autora niniejszej recenzji. Fakt ten spowodował konieczność samoograniczenia się w ocenie omawianej publikacji. Trudno być sędzią we własnej sprawie, w związku z czym autor poprzestał na przedstawieniu struktury książki, bez wchodzenia w szczegóły dotyczące poszczególnych rozdziałów. Zwrócono jednak uwagę na kilka najważniejszych mocnych stron opracowania oraz jeden zaledwie jego mankament.

Głównymi walorami monografii pt. *Turkologia we wschodniej Europie i jej znaczenie dla mniejszości turkijskich* są jej interdyscyplinarność oraz

integrowanie wysiłków badawczych dwóch ciągle młodych subdyscyplin naukowych – karaimistyki i kitabistyki. Do pierwszej dziedziny zaliczyć można osiem artykułów, a do drugiej (wraz z interdyscyplinarnymi badaniami nad społecznością polskich Tatarów) – siedem; sześć pozostałych ma natomiast charakter *stricte* turkologiczny. Mając na względzie uczynienie Zajączkowskiego i Kryczyńskiego patronami tego wydawnictwa, przewaga tekstów poświęconych kwestiom karaimskim i tatarskim wydaje się naturalna oraz w pełni uzasadniona. We wprowadzeniu do książki jej redaktorki trafnie podkreślają, że karaimistyka i kitabistyka łączą „językoznaństwo słowiańskie (zwłaszcza polskie i białoruskie) oraz orientalistyczne (zwłaszcza arabistyczne, turkologiczne, hebraistyczne) z kulturoznawstwem, w tym biblistką i koranistyką”³.

Warto dodać, że podjęte działania miały charakter pionierski, ponieważ prezentowana monografia jest najprawdopodobniej dopiero drugą tego typu publikacją na polskim rynku wydawniczym. Prekursorska była książka pt. *Tatarzy i Karaimi w 100-lecie odzyskania niepodległości*, która ukazała się zaledwie kilka lat temu⁴. Wydawnictwo to również miało charakter publikacji pokonferencyjnej, aczkolwiek jego profil był znacznie węższy niż w przypadku recenzowanej tu pracy. Złożyło się na to – w pewnym sensie zrozumiałe w przypadku książki okazjonalno-jubileuszowej – ograniczenie pól badawczych do rozważań o charakterze historycznym i wspominkowym (biografistyka). W tomie wydanym przez Akademię im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim nie została niestety zachowana równowaga w prezentowaniu problematyki związanej z obiema grupami etnicznymi. O ile Tatarom poświęcono dwanaście tekstów, o tyle Karaimom – tylko dwa (autorstwa Abkowicz oraz Anny Sulimowicz-Keruth). Pod tym względem *Turkologia we wschodniej Europie i jej znaczenie dla mniejszości turkijskich* jest książką znacznie bardziej spójną.

-
- 3 J. Kulwicka-Kamińska, G. Miśkinienė, M. Abkowicz, *Wstęp*, w: *Turkologia we wschodniej Europie i jej znaczenie dla mniejszości turkijskich. W 50. rocznicę śmierci prof. Ananiasza Zajączkowskiego i 80. rocznicę śmierci Leona Kryczyńskiego*, red. też, Toruń–Poznań–Wilno 2023, s. 9.
 - 4 J. Krzyżanowski, A. Miśkiewicz, B.A. Orłowska (red.), *Tatarzy i Karaimi w 100-lecie odzyskania niepodległości*, Gorzów Wielkopolski 2019.

Inspiracją do zorganizowania konferencji w 2021 roku, a następnie wydania recenzowanej monografii były postaci Zajączkowskiego i Kryczyńskiego. Przywołanie karaimskiego profesora jest w pełni naturalne, gdyż był on nie tylko osobą znaczącą dla społeczności etnicznej, ale także wybitnym orientalistą turkologiem⁵. Młodszy z braci Kryczyńskich to natomiast niewątpliwie najważniejszy tatarski działacz społeczno-kulturalny epoki międzywojnia, ale jako prawnik z wykształcenia i praktyki zawodowej siłą rzeczy miał dość ograniczone kompetencje turkologiczne. Leon Kryczyński pozostawił oczywiście istotny dorobek naukowy (głównie w zakresie historii i bibliografii) – był przecież członkiem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, redaktorem „Rocznika Tatarskiego” oraz autorem kilkunastu artykułów, w tym klasycznej pracy pt. *Tatarzy polscy a Wschód muzułmański*⁶. Przy całym szacunku dla rozległych zainteresowań, a także historycznego znaczenia tej postaci trzeba jednak skonstatować, że nie znał on języka tureckiego (ani innych języków orientalnych) i trudno zestawiać go w parze z Zajączkowskim⁷.

Jedynym w zasadzie mankamentem recenzowanej monografii jest rzucający się od razu w oczy brak tekstu, który byłby poświęcony pamięci i dorobkowi karaimskiego orientalisty. Zajączkowski pojawia się jedynie kontekstowo w artykule Filipa Jakubowskiego (*From Berlin via Poznań to Warsaw. The Odyssey of the Book Collection of Institut für Semitistik in Berlin After World War II*). Wielka szkoda, że nie ukazało się drukiem wystąpienie Marii Emilii Zajączkowskiej-Łopatto pt. *Karaimsko-tatarskie spotkania prof. Ananiasza Zajączkowskiego*, wygłoszone podczas konferencji w 2021 roku. Poczucie niedosytu łagodzi jednak fakt, że w dniu 12 listopada 2024 roku miała miejsce promocja recenzowanej monografii w Muzeum

-
- 5 A. Sulimowicz, *Polscy turkolodzy Karaimi. Od przedmiotu do podmiotu badań naukowych*, w: *Karaimi*, red. B. Machul-Telus, Warszawa 2012, s. 123–128.
 - 6 Por. R. Błaszak (red.), *Leon Najman Mirza Kryczyński. Życie i działalność*, Wrocław 2022; L.N.M. Kryczyński, *Tatarzy polscy a Wschód muzułmański*, „Rocznik Tatarski” 1935, t. II, s. 1–130 (przedruk w: „Rocznik Tatarów Polskich” 2004, t. IX, s. 1–120).
 - 7 J. Tyszkiewicz, *Ex Oriente Lux. Turkologia w Polsce międzywojennej 1918–1939. Badacze – środowiska – współpracownicy*, Warszawa 2022, s. 125–128.

Azji i Pacyfiku w Warszawie. Jej głównym bohaterem uczyniono właśnie Zajączkowskiego, którego pamiątki oraz zbiory etnograficzne wzbogaciły tę placówkę. Swoimi wspomnieniami o ojcu miała wówczas okazję podzielić się Zajączkowska-Łopatto.

Zupełnie na marginesie można też dodać, że w 2020 roku – kiedy to pierwotnie miała odbyć się konferencja turkologiczna w Toruniu – przypadała 81, a nie 80 rocznica śmierci Kryczyńskiego (sic!). Tatarski działacz, jako wiceprezes Sądu Okręgowego w Gdyni, zginął – wraz z innymi przedstawicielami polskiej inteligencji – w masowej egzekucji w lasach piaśnickich. Miało to miejsce w październiku lub listopadzie 1939 roku. W wielu biogramach podaje się jednak – zapewne za Maciejem Konopackim⁸ – niedokładną datę odnoszącą się do przełomu roku 1939 i 1940. Sformułowano ją, zanim zostały przeprowadzone gruntowne badania archiwalne oraz terenowe tej największej ze zbrodni hitlerowskich na Pomorzu.

Pozostaje mieć nadzieję, że nowa publikacja pt. *Turkologia we wschodniej Europie i jej znaczenie dla mniejszości turkijskich*, na którą tyle lat cierpliwie czekaliśmy, wypełni lukę w badaniach karaimistycznych, kitabistycznych oraz dotyczących interdyscyplinarnych analiz społeczności polskich Tatarów, a przede wszystkim – zainspiruje środowisko naukowe oraz członków obu bliskich sobie wspólnot etnicznych do dalszych wysiłków na rzecz integrowania aktywności badawczych. Dlatego też tak istotne znaczenie ma fakt, iż wśród autorów poszczególnych rozdziałów co trzeci jest członkiem mniejszości. W gronie tym znalazło się czworo Karaimów (Mariola Abkowicz, Aleksander Babadżan, Adam J. Dubiński, Anna Sulimowicz-Keruth) oraz troje Tatarów (Galina Miškinienė, Siarhiej Miškiewicz, Dźmitrij M. Radkiewicz). To dobry prognostyk na przyszłość.

Bibliografia

- Błaszak, Robert (red.), *Leon Najman Mirza Kryczyński. Życie i działalność*, Wrocław 2022.
- Konopacki, Artur, *Badania nad tatarszczyzną – perspektywa początku XXI wieku, w: Tatarszczyzna w badaniach. Konteksty interdyscyplinarne*, red. tenże, Białystok 2015, s. 39–55.

8 M. Konopacki, *Leon Najman Mirza Kryczyński (25 IX 1887–1939?)*, „Przełęcz Orientalistyczny” 1964, nr 1 (49), s. 27–37.

- Konopacki, Maciej, *Leon Najman Mirza Kryczyński (25 IX 1887–1939?)*, „Przegląd Orientalistyczny” 1964, nr 1 (49), s. 27–37.
- Kryczyński, Leon Najman-Mirza, *Tatarzy polscy a Wschód muzułmański*, „Rocznik Tatarów Polskich” 2004, t. IX, s. 1–120 [oryg.: „Rocznik Tatarski” 1935, t. II, s. 1–130].
- Krzyżanowski, Piotr J., Miśkiewicz, Aleksander, Orłowska, Beata A. (red.), *Tatarzy i Karaimi w 100-lecie odzyskania niepodległości*, Gorzów Wielkopolski 2019.
- Kulwicka-Kamińska, Joanna, Miśkinienė, Galina, Abkowicz, Mariola, *The Beginnings of Turkology in Eastern Europe and Its Importance for Turkic Minorities. Commemorating the 50th Anniversary of Prof. Ananiasz Zajączkowski’s and the 80th Anniversary of Leon Kryczyński’s Deaths*, „Almanach Karaimski” 2019, t. 8, s. 205–208.
- Kulwicka-Kamińska, Joanna, Miśkinienė, Galina, Abkowicz, Mariola, *Wstęp*, w: *Turkologia we wschodniej Europie i jej znaczenie dla mniejszości turkijskich. W 50. rocznicę śmierci prof. Ananiasza Zajączkowskiego i 80. rocznicę śmierci Leona Kryczyńskiego*, red. też, Toruń–Poznań–Wilno 2023, s. 9–11.
- Sulimowicz, Anna, *Polscy turkolodzy Karaimi. Od przedmiotu do podmiotu badań naukowych*, w: *Karaimi*, red. B. Machul-Telus, Warszawa 2012, s. 118–142.
- Tyszkiewicz, Jan, *Ex Oriente Lux. Turkologia w Polsce międzywojennej 1918–1939. Badacze – środowiska – współpracownicy*, Warszawa 2022.